

УДК:81(045)(575.1)

Махлиё МИРЗААХМЕДОВА,

Тошкент давлат юридик университети катта ўқитувчиси

E-mail: tsul77777@gmail.com

ФарДУ ўқитувчиси ф.ф.ф.д.PhD. М.Дехқонова тақризи асосида

THE INTERPRETATION OF ENLIGHTENMENT IN “OTHELLO” BY SHAKESPEARE

Abstract

Although the idea of goodness is specific to any work of art, the criteria is that it ensures the realization of goodness and is interpreted differently by writers. However, the concept of enlightenment has always played an important role in the emergence of a literary pattern in line with the idea of goodness. This article is devoted to the interpretation of the idea of enlightenment in the tragedy “Othello” by William Shakespeare, one of the rare masterpieces of world linguistics.

Keywords: enlightenment, idea, kindness, knowledge, tragedy, sanctification, suffering, western literature.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ТРАГЕДИИ УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА «ОТЕЛЛО».

Аннотация

Хотя представление о добре специфично для любого художественного произведения, критерии, обеспечивающие реализацию добра, трактуются писателями по-разному. Но понятие просвещения всегда играло важную роль в возникновении литературного образца, соответствующего идее добра. Данная статья посвящена интерпретации идеи просвещения в трагедии «Отелло» Уильяма Шекспира, одного из редких шедевров мирового языкознания.

Ключевые слова: просвещение, идея, доброта, знание, трагедия, освящение, страдание, западная литература.

УИЛЬЯМ ШЕКСПИРНИНГ “ОТЕЛЛО” ТРАГЕДИЯСИДА МАЪРИФАТ ТАЛҚИНИ

Аннотация

Эзгулик ғояси ҳар қандай бадий асар учун хос бўлса ҳам, эзгуликнинг рўёбга чиқишини таъминловчи мезонлар адиблар томонидан турлича талқин қилинади. Лекин маърифат тушунчаси ҳамиша эзгулик ғояси билан уйғун ҳолда адабиёт намунасининг пайдо бўлишида муҳим аҳамият касб этади. Мазкур мақола жаҳон тилшунослигининг нодир дурдоналаридан бўлган Уильям Шекспирнинг “Отелло” трагедиясида маърифат ғоясининг талқин этилишига бағишланган.

Калит сўзлар: маърифат, ғоя, эзгулик, билим, трагедия, табаррук, изтироб, ғарб адабиёти.

Кириш. Билим, илм, маърифат тушунчалари кенг қамровли бўлишига қарамай, қўлланилиши, моҳиятига кўра бир-биридан фарқ қилади. Луғатларда билим – объектив борлиқ ҳақидаги муайян (илмий, маданий, маърифий, маънавий, ҳарбий ва бошқа) соҳаларга оид илмий, амалий маълумотлар, тушунчалар мажмуи; илм – ўқиш ўрганиш ва тадқиқот, таҳлил этиш билан эришилаётган билим, кўникма, маълумот; маърифат – таълим-тарбия, иқтисодий, сиёсий, диний, фалсафий ғоялар асосида кишиларнинг онг-билимини, маданиятини ўстиришга қаратилган фаолият. У табиат, жамият ва инсон моҳияти ҳақидаги турли билимлар мажмуаси сифатида изоҳланади[1]. Бу тушунчалар орасида мазмун-моҳияти жиҳатидан маърифат юқоринок мазмун касб этади. Шу сабабдан ҳам мазкур мақолада Уильям Шекспирнинг Отелло асарида маърифат талқини масаласини ёритишга жазм қилдик.

Тадқиқот методологияси. Ушбу тадқиқотнинг мақсади Шекспирнинг “Отелло” трагедиясида маърифат талқинини ёритиш, бу тушунчанинг қандай акс этганини таҳлил этиш саналади. Тадқиқотни амалга оширишда “Отелло” трагедиясининг Ғ.Ғулом томонидан амалга оширилган таржимаси тадқиқот объекти сифатида танлаб олинди. Тадқиқотнинг предметини “Отелло” трагедиясидаги маърифат тушунчасининг талқини ташкил этади.

Уильям Шекспирнинг “Отелло” трагедиясидаги қаҳрамонларнинг маърифий дунёсини ёритиш, уларни баҳолаш ва шу орқали буюк драматургнинг маърифий образ яратишдаги маҳоратини таҳлил қилиш мақсадида адабиётшуносликнинг назарий методларидан анализ, синтез, дедукция, аналогия методларидан фойдаланилди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Инсон туғилган пайтиданок атрофдаги оламни англашга, янгиликларни кашф этишга мойил бўлади, улғайиб борар экан, ўз билимини, илмини кенгайтириб бориш натижасида юксак маънавиятли, маърифатли шахсга айланиб боради. Сўз санъати – бадий адабиётнинг асосий вазифаларидан бири эса инсонларнинг билимини ошириш, маърифатли шахс сифатида шаклланишларига кўмаклашишдир. Шу сабабдан ҳам барча даврлар ва барча халқлар адабиётида маърифат талқини ўз аксини топган.

Ғарб адабиёти тарихига назар ташлайдиган бўлсак, энг қадимги юнон афсоналари, миф ва асотирларида ҳам маърифатли шахс тимсоли энг биринчи планда турганига гувоҳ бўламиз. Юнонлар ажойиб афсона, ривоят, шеър, дoston, трагедия ва комедиялар яратганлар, бу ривоятлар оғзаки тарзда авлоддан авлодга ўтиб келган. “Прометей”, “Геракл”, “Дедал ва Икар”, “Аргонавтар”, “Одиссея ва Иллида” каби афсона ва dostonлар юнон адабиётининг нодир намуналари ҳисобланган. Санаб ўтилган адабиёт намуналарида асосий қаҳрамонлар кучли, жанговор

қобилиятларга эга, яхши етакчи бўлишлари билан бир қаторда, жуда ақлли ва доно, муаммоларга тез ечим топа оладиган уддабурон ҳам бўлишган. Бу эса антик даврлар адабиётида ҳам маърифатнинг акс этганини англатади.

Маърифатга, илмилликка бундай қарашлар Уйғониш даври адабиётида янада тараккий топти, ривожланди. Хусусан, буюк драматург Шекспир ўз асарлари орқали инсонпарварлик ва маърифатни худбинлик, мунофиқлик, ёвузликка қарши қўйиб, эзгулик ғояларини тараннум этди. Шекспирнинг бутун ижодини нурлантириб турувчи хусусият юксак ахлокий маънавий муаммоларнинг тасвири ёритилганлигидир.

Шекспирнинг жаҳон адабиётида қолдирган изи бекиёс, асарлари неча асрлар ўтса ҳам долзарб. Шекспир трагедияларини сахналаштирамаган бирор халқ театри бўлмаса керак. Хўш, Шекспир трагедияларининг муваффақияти нимада? Драматургияда бутун дунё бўйлаб ҳар йили минглаб сахна асарлари ёзилади, шундай бўлса ҳам буюк Шекспирнинг асарлари ҳеч қачон унутилмайди, иккинчи планга ўтиб қолмайди. Бизнингча, бундай муваффақиятнинг сабабларидан бири драмаларнинг маърифатга йўғрилганлиги, эзгуликнинг улуғланганлигидир.

Шу ўринда маърифат ва эзгулик ўртасида ўзаро боғлиқлик хусусида тўхталиб ўтиш жоиз. Ҳар қандай бадиий асар асосида эзгуликка етаклаш, ёвузликдан қайтариш мақсади ётади. Инсоннинг эзгуликни ўрганиши замирида эса билим, маърифат ётади. Юқорида маърифат сўзига берилган таърифда уни таълим-тарбия, сиёсий, иқтисодий, диний, фалсафий қарашлар асосида маънавийтини юксалтиришга қаратилган фаолият сифатида қўриб чиққан эдик. Демак, инсон нимадир янги нарсга ўрганса, маърифатли бўлиш томон бир қадам ташлаган саналади. Бу эса эзгуликка томон ташланган қадам ҳам ҳисобланади. Демак, Шекспир ўз трагедияларида эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги азалий курашни акс эттириб, барча даврлар ва халқлар учун хос бўлган ғояларни акс эттирган. Инсоният ҳаёти билан бевоҳита уйғун бўлган эзгулик/ёвузлик конфликти яққол акс этгани учун ҳам Шекспир асарлари ўз қиммати, аҳамиятини йўқотмайди. Эзгуликнинг негизиде эса маърифат ётади.

Натижа ва таҳлиллар. “Отелло” трагедиясининг бош қаҳрамони – араб қўмондони Отелло трагедияда ўзининг маърифатини бор бўйи билан намоян ётади. Қуйидаги сатрларни таҳлил қилиб кўрайлик:

Отелло:

Ҳой, шу олмос қиличларни қинига жойланг,

Тагин шабнам қўниб, занглаб қолмасин улар.

Бизга таъсир этадиган куралинингизмас,

Шу табаррук ёшингиздир, муҳтарам синьор.

Отелло – жангчи, унинг ҳаётини жанглрсиз, кураоларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Шунга қарамай, юқоридаги сатрларда Отеллонинг ёши улуғ инсонлар билан қиличбозлик қилмаслиги акс эттирилган. Қилич ҳаётининг ажралмас қисми бўла туриб, Отелло ёши улуғ инсонларга ҳурматини, уларни иззат қилишини унга “таъсир этадиган нарсга кураол эмас, табаррук ёш” эканлигини таъкидлаш орқали ифодалайди. Ўта тарбияли, маърифатли зотларгина бундай илтифот кўрсатишга қодир бўлади. Демак, Отелло образининг асоси эзгулик билан, маърифат билан муносабат билдириш асосига қурилган.

Отеллонинг ақл-идроки, матонати Дездемона нутқида акс этган сатрлар ҳам мавжуд:

Дездемона:

Мен марвни севдим бирга яшамок учун.

Қисматимнинг қанотланган, учқур бўрони

Бу савдони бор дунёга қилди овоза.

Юрагимни асир этдим матонатиға,
Ақлу идрокида кўрдим унинг жамолин.

Унинг шавкатига, унинг шижоатиға

Қалбим билан толеймни тикдим тамоман.

Дездемона бу сўзлари билан Отеллони севиб қолганини тан олади, ҳабаш қўмондоннинг айнан қандай фазилатлари унинг муҳаббатига сазовор бўлганини санаб ўтади. Ҳабаш бир жангчини қандай севиш мумкинлигига барча хайрон қолиб, ўз таажжубини изҳор этган пайтда Дездемона “унинг жамолини ақлу идрокида кўргани”ни баён ётади. Бу билан амин бўлиш мумкинки, Отеллонинг кучи, ютуғи, Дездемонани ўзига ром қилган фазилати унинг ақли ва идрокидир.

Юқорида таъкидланганидек, маърифат – эзгуликнинг асоси, маърифатли шахс яхши инсоний фазилатларга ҳам эга бўлади. Яго нутқидан келтирилган қуйидаги сатрларда Отеллонинг инсоний фазилатлари ҳам акс этган:

Яго:

Мавр табиатан софдил, содда эмасми,

Бу гапларга ишонади, лаққа тушади.

Мен эсамчи, нўхта солиб унга бегумон,

Эшшак каби йўрттираман, этаман сарсон.

Отеллонинг табиатан софдил, содда, ишонувчан эканини билган Яго унга қарши режа тузиб, тузок қўяди. Табиийки, барчани ўзи каби ҳақиқатқўй деб ўйлаган Яго тухматларга ишонади.

Яго салбий қаҳрамон, лекин у ҳам ақлли, фақат ақлини жамият манфаати учун эмас, ўз фойдасига ишлатади. Яго Дездемона ва Эмилияга латифалар айтиб, унда аёллар ҳақида ўз фикрларини билдиради:

Яго:

Қиз оқила, аммо хунук бўлса, беэён,

Муносиб бир йигитчани топар бегумон.

Гўзал, аммо нодон бўлса, бўлур аломат,

Нодонлиги туғишига қўл келар фақат.

Бу сатрларда ҳам Дездемона фикрларининг тақдорини учратамиз. Дездемона Отеллонинг ақли, заковати ташқи кўринишидан устун келишини эътироф этганидек, Яго ҳам қизларнинг хунук бўлса ҳам оқила бўлиши зарурлиги, бундай қизлар гўзал ва нодон қизлардан устун туришига урғу беради. Хулоса қилиш мумкинки, фикрлар қаҳрамонлар тилидан айтилган, аслида Шекспирнинг ғоялари, унинг маърифатга, илмилликка қорловидир.

Шекспирона муваффақиятнинг яна бир жиҳати ёвузлик орқали ҳам эзгуликнинг ифодаланишидир. Қоронғулик бўлмаса, ёруғликнинг, совуқ бўлмаса иссиқликнинг хоссаларини билиб бўлмайди. Шу сабабли салбий қаҳрамонлар ҳам ижобийларининг фазилатларини янада бўрттириб кўрсатиш, салбий ҳолатлар ижобийларининг намунавий жиҳатларини акс эттириш учун хизмат қилади.

“Отелло” трагедиясида ҳам Кассио аслида виждонли, олижаноб, масъулиятли шахс. Яго унга шароб тақлиф қилиб, турли номақбул ҳаракатлар қилишга йўллайди. Ҳушига келгач, ўз қилмишидан пушаймон бўлган Кассио алам ва изтироб, уят билан қуйидаги фикрларни баён ётади:

Ундан кўра, мени ҳақорат қилинг, деб ялиниб – ёлвораман... Ўлгудек ичиш!... Сўнг тўтидек валақлаш... Уч пуллик нарсани деб жанжал – тўполон кўтариш, кўпириб мақтаниш, сўқиниш... Кейин ўз соянг ила баланддан келиб гапдонлик қилиш!... О, сен, шаробнинг кўринмас арвоҳи! Номинг бўлмаганда, сени иблис деб атасак, яхшироқ бўларди!

Кимгадир бирор зарарли ишни қилма, дейиш мумкин. Лекин бу сўзларнинг таъсири нисбатан кам бўлади. Шу зарарли ҳатти-ҳаракатнинг оқибатларини

келтириш эса инсонни фикр қилишга ундайди, нутқнинг таъсир даражасини оширади. Худди шундай, юқорида келтирилган нутқ парчасида Кассио ўз қилмишидан пушаймон бўлиб, ичкилик оқибатида қандай ножўя ишларни амалган оширганини айтади. Бундай моҳирона ифодалаш орқали Шекспир ичкиликнинг зарарларини келтиради, бунга Кассиони мисол қилиб келтириш эса энг тўғри танлов бўлган. Чунки маърифатли, яхши инсон ҳам алданиши, хато қилиши мумкин. Фақат фарқи шундаки, маърифатли шахс ўз хатосини тан олади, хатосидан тўғри хулоса чиқаради. Бу ҳам, қайсидир маънода Кассио маърифатининг намоён бўлишидир.

Хулоса ва таклифлар. Келтирилган таҳлиллардан хулоса қилиш мумкинки, Шекспир “Отелло” трагедияси орқали маърифатли шахс ғоясини ҳам тарғиб қилган. Шекспирнинг “маърифатли шахс”и фақат билимли, ақлли инсон эмас, чунки Яго ҳам ақлда Отеллодан, Кассиодан кам эмас, балки устунроқ ҳам. Буюк драматургнинг ғоясига кўра, маърифатли шахс оқил ва доно бўлиш билан бир қаторда, эзгу фазиларга эга бўлган, софдил, виждонли, ўз хатоларидан тўғри хулоса чиқара оладиган шахсдир. Демак, шекспиرون маърифатли шахс эзгулик ғоялари билан тўйинтирилган, эзгу амаллар қилувчи, билими ва ақлини фақат ўз манфаати учун эмас, жамият, инсоният манфаати учун сарф қиладиган қаҳрамондир.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати 5 том. Тошкент: 2006-2008 йил.
2. Ҳаққулов И. Шекспир машъали. Б-81//Қаранг:Вильям Шекспир. Сайланма.Биринчи жилд.Тошкент: “Фан”, 2007.
3. Вильям Шекспир “Отелло”: таржимон Ғ.Ғулом.-Тошкент: “Адабиёт ва санъат нашриёти”, 1981.
4. Жўраева С. Ҳақиқат манзаралари. Тошкент. 2010.
5. Жўрақулов.У.Назарий поэтика масалалари. –Тошкент: Ғофур Ғулом, 2015.
6. Маматқулова Х.А. Навоийнинг “Лайли ва Мажнун”, Шекспирнинг. “Ромео ва Жультта” асарларининг қиёсий тадқиқи. Фил.фан.ном...дисс.-Тошкент, 2010.
7. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. –Тошкент.: Ўзбекистон, 1997.
8. Тоҳир Малик. Одамийлик мулки. Тошкент. 2017.
9. Mirzaakhmedova, M. Y. Approaches to science and education in the east and in the west. International journal of science and research (ISSN 2319-7067).
10. Yuldashevna, M. M., & Abdijalilovna, Z. D. (2019). The impact of the East in Shakespeare's tragedies. Journal of Critical Reviews, 7(3), 2020.
11. Iskandarovna, X. G., & Yuldashevna, M. M. (2020). The interpretation of enlightenment in shakespeare and navai works. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(6), 14793-14810.